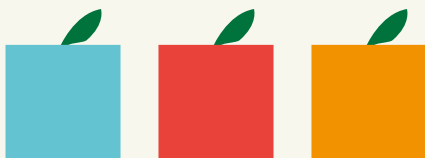

Τάκης
θεοδωρόπουλος

Τα Ελγίνεια
και τα
πορτοκάλια

Επίγονοι ή κληρονόμοι;

ΜΕΤΑΙΧΜΙΘ

I. Εν αρχή ν ο τόπος

Ο τόπος που έγινε τοπίο. Όπου τοπίο είναι η φύση που απέκτησε περίγραμμα, όρια, μορφή.

Τα όρια του λεκανοπεδίου της Αττικής είναι ευδιάκριτα. Τα χερσαία της είναι οι ορεινοί όγκοι, ο Υμηττός, η Πεντέλη, η Πάρνηθα, ο σεμνότερος Πατέρας και ο κώνος του Αιγάλεω. Δύο λαιμοί, ο ένας ανάμεσα στον Υμηττό και την Πεντέλη, και ο άλλος στις δυτικές υπώρειες της Πάρνηθας, στη Φυλή, τη συνδέουν με τη Βοιωτία και μέσω αυτής με τον κεντρικό κορμό του ελλαδικού χώρου. Ένα άλλο άνοιγμα, πιο γενναιόδωρο, στα δυτικά, τη συνδέει με το Θριάσιο πεδίο και το προσάρτημα της Αθήνας, την Ελευσίνα. Εκεί ένα ελάχιστο πέρασμα θάλασσας τη συνδέει με τη Σαλαμίνα. Όπως λέει ο Σοφοκλής στον *Αίαντα*, κι οι Σαλαμίνιοι ήσαν παιδιά του Ερεχθέα.

Το σχήμα είναι ημικύκλιο. Η μορφή αμφιθεατρική. Οι Αθηναίοι πριν από κάτι αιώνες έχτισαν το θέατρο του Διονύσου, μια αναπαράσταση του αττικού τοπίου.

Τη θέση της σκηνής στο τοπίο, όπου εκτυλίσσεται το δράμα και αναδεικνύονται οι πρωταγωνιστές –οι ήρωες της μοίρας τους– την κατέχει η πόλη.

Το ανδρικό σώμα είναι τέλειος κύκλος, υποστηρίζει ο συγγραφέας της ιπποκρατικής διατριβής. Το γυναικείο τείνει να γίνει κύκλος, αλλά το διακόπτει το χάσμα της μήτρας, το άνοιγμα από όπου απελευθερώνεται η ζωή. Το αττικό τοπίο είναι θηλυκό, παρά το φτενό του χώμα, την εκλεκτική κλωρίδα του, τη μόνιμη απειλή της λειψυδρίας. Είναι μια μήτρα με άνοιγμα τη θάλασσα.

Η θάλασσα έχει κι αυτή τα όριά της. Δεν είναι απεραντοσύνη χωρίς καμία ποικιλία, άρα άμορφη, όπως ο ωκεανός του Μέλβιλ στον *Μόμπι Ντικ*. Δεν είναι έρημος που υπόσχεται τη Γη της Επαγγελίας. Η θάλασσα, ο Σαρωνικός, είναι κι αυτή τοπίο. Είναι το «εκεί πέρα» τού «εδώ πέρα». Τα όριά της είναι ορατά διά γυμνού οφθαλμού. Δεν χρειάζεται να τα διανοηθείς. Τα βλέπεις, μπορείς να τα δείξεις με το δάχτυλό σου, κοινώς να τα αγίξεις. Είναι η Αίγινα, οι βαριές σκιές της Πελοποννήσου που θαμπώνουν καθώς ο ήλιος κοντεύει να δύσει.

Στο νοτιό κέντρο όλης αυτής της υπόθεσης, διότι για υπόθεση εργασίας πρόκειται, είναι η πόλη. Κάποτε, πριν από πολλές γενιές ανθρώπων και των θεών τους, ήταν

το κέντρο του κόσμου. Ο στόλος της, το παιδί που γέννησε η μήτρα της, ήταν κυρίαρχος πέρα από το εκεί πέρα του δικού της θαλασσινού τοπίου.

Τώρα έχουν απομείνει μόνον οι αναμνήσεις της. Πολύτιμες αναμνήσεις που τις φυλάνε ζηλότυπα οι βιβλιοθήκες και τα μουσεία. Της έχει απομείνει και το τοπίο της.

Το τώρα είναι το 1832, όταν ο πρώτος βασιλιάς του νεοελληνικού κρατιδίου Όθων αποφασίζει να εγκαταστήσει την πρωτεύουσά του στην Αθήνα.

II. Πιστοποιητικό γνησιότητας

Τα ερείπια στην κορυφή του βράχου δίνουν το πιστοποιητικό γνησιότητας στον τόπο. Ένα ερείπιο είναι ο Παρθενών, ένας ξεδοντιασμένος γέροντας, κάτι κίονες που ξεχωρίζουν σαν να θέλουν να απαλλαγούν από το βάρος των υλικών τους και την κούραση των αιώνων. Αν πλησιάσεις, διακρίνεις μερικούς θεούς που γλίτωσαν από τη λεπλασία του Έλγιν. Γύρω τους ένα σκορποχώρι από μάρμαρα, σπονδύλους, θραύσματα, ένα κομμάτι κιονόκρανου εδώ, μια παλάμη παρακάτω, η πετρωμένη λάβα της ηφαιστειακής έκρηξης που προκάλεσε η βόμβα του Μοροζίνι πάνω από έναν αιώνα πριν.

Ο 18ος αιώνας είναι αιώνας των περιηγητών. Τους μαγνητίζει το ερείπιο, όπως τους μαγνητίζουν οι Άγιοι Τόποι. Σταυροφόροι του πολιτισμού σχεδιάζουν, μετρούν, καταγράφουν αναλογίες και λεπτομέρειες. Είναι αυτοί που θα ανακαλύψουν τη δυναμική του ερειπίου. Το ερείπιο ενεργοποιεί τη φαντασία, προσκαλεί το βλέμμα να συμπληρώσει τα κενά, τη σκέψη να κάνει τους

δικούς της λογαριασμούς. Όπως γράφει ο Μαλρώ, τα ερείπια ανήκουν στον κόσμο του παρόντος. Στον κόσμο του παρελθόντος που τα γέννησε δεν ήταν ερείπια.

Οι ποιητές δεν χρειάζεται ούτε να σχεδιάσουν ούτε να μετρήσουν. Τους φτάνουν οι λεπτές αποχρώσεις της λέξης και ο ρυθμός της. Αποδώ έχουν ήδη περάσει δύο από τους σημαντικότερους του αιώνα. Ο πρώτος είναι ο Σατωβριάνδος. Είναι βιαστικός. Προορισμός του είναι η Ιερουσαλήμ και πριν φύγει από το Παρίσι έχει υποσχεθεί στην κυρία ντε Νοάγ ότι θα τη συναντήσει στην Ισπανία, αφού κάνει τον γύρο της Μεσογείου. Στην Αθήνα θα μείνει μόλις δύο μέρες. Θα αφήσει μερικές σελίδες με τις εντυπώσεις του, αρκετές για να χωρέσουν όλον τον πλούτο του ύφους του. Συγκρατώ την παρατήρησή του για το χρώμα των ερειπίων. Τα μάρμαρα δεν είναι λευκά, γράφει. Είναι υποκίτρινα, τριανταφυλλιά, ανάλογα με τη θέση του ήλιου, όμως ποτέ δεν τα είδε λευκά. Σαν να απαντάει στην κυρίαρχη αντίληψη περί «Λευκής Ελλάδας» – γι' αυτήν θα μιλήσω παρακάτω. Περαιστικός από την Αθήνα είναι και ο Βύρων. Αυτός έχει ραντεβού με τον θάνατό του στο αποκλεισμένο Μεσολόγγι. Θα προλάβει όμως κι αυτός να δώσει το μέτρο των ερειπίων.

Ο Όθων δεν είναι ούτε ποιητής ούτε αρχιτέκτονας.

Είναι γιος του Λουδοβίκου Α΄ της Βαυαρίας και το καθήκον του είναι να σχεδιάσει το ελληνικό κράτος. Αυτός θα επιλέξει για προορισμό του την Αθήνα όπου θα εγκαταστήσει την πρωτεύουσά του. Ο πρώτος κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας κυβέρνησε από την Αίγινα και το Ναύπλιο.

III. Τα προνόμια της ερημιάς

Η Αθήνα του 1832 είναι χωριό. Χωρίς αγροτική παραγωγή, χωρίς χειροτεχνία, είναι χαμένη στον μυχό του χρόνου, εκεί όπου εξόκειλε από τους σκοτεινούς αιώνες ήδη. Κλεισμένη στον εαυτό της συμπεριφέρεται σαν να μη βλέπει τον θαλασσινό ορίζοντα. Του έχει γυρίσει την πλάτη. Δεν έχει ναυτικό, όπως οι Σπέτσες και η Ύδρα, που έχουν ήδη σωρεύσει πλούτο αρκετό για να μετατρέψουν τα εμπορικά τους πλοία σε πολεμικά και να πρωταγωνιστήσουν στον αγώνα της ανεξαρτησίας. Οι γκρابطούρες της εποχής μάς δείχνουν φουστανελάδες βοσκούς με μερικά πρόβατα που βόσκουν στα χωράφια ανάμεσα στα ερείπια. Διότι πάντα υπάρχει ένα ερείπιο στη σκηνή, είτε η Ακρόπολη είτε οι στύλοι του Ολυμπίου Διός. Οι περιηγητές, και όχι μόνον, μας πληροφορούν πως μιλούν αρβανίτικα.

Ένας οικισμός μαζεμένος γύρω από τον βράχο της Ακρόπολης, σαν την οικογένεια που μαζεύεται γύρω από την εστία για να ζεσταθεί. Λέγεται πως οι Οθωμανοί,

μερικά χρόνια πριν, όταν οι Έλληνες τους είχαν αποκλείσει στην Ακρόπολη, ελλείψει πυρομαχικών, για να φτιάξουν βόλια, άρχισαν να χρησιμοποιούν το μολύβι που συνέδεε τους σπονδύλους των κιώνων. Οι Έλληνες προκειμένου να σώσουν τα ερείπιά τους διέκοψαν την πολιορκία. Οι κάτοικοι των Αθηνών δεν είχαν την ίδια άποψη. Χρησιμοποιούσαν τα μάρμαρα για να χτίσουν τις δικές τους οικοδομές, χαμηλές ευτυχώς με κεραμοσκεπές. Μια από τις πολλές αντιφάσεις της νεοελληνικής συμπεριφοράς στα πρώτα διακόσια χρόνια της αυτονομίας της. Στις κρίσιμες στιγμές, τα ερείπια είναι ιερά. Όταν περάσει η κρίση και η ζωή ξαναβρεί την καθημερινότητά της, επανέρχεται η αδιαφορία της συνάφειας. Όπου κι αν σκάψεις, κάτι θα σου βγει. Αν μπορείς να το χρησιμοποιήσεις, έχει καλώς. Αν όχι, καλύτερα να το εξαφανίσεις για να μην μπλέξεις. Σε γενικές γραμμές το υπέδαφος είναι ένας από τους μεγάλους μπελάδες της σύγχρονης Ελλάδας. Αντί να κρύβει ορυκτά, κρύβει αρχαιότητες. Ένας από τους λόγους για τους οποίους η Ελλάδα θεώρησε ότι συμμετέχει στη βιομηχανική επανάσταση παράγοντας ελαιόλαδο και σταφίδες.

Ο δημόσιος χώρος προσφέρει λασπουριά τον χειμώ-

να και άφθονη σκόνη το καλοκαίρι. Σημεία αναφοράς για τον προσανατολισμό του ταξιδιώτη οι βυζαντινές εκκλησίες, οι Άγιοι Απόστολοι, η Καπνικαρέα, οι Άγιοι Θεόδωροι. Άλλη συνήθεια κι αυτή που έφτασε ως τις μέρες μας. Την πρώτη φορά που πήρα τη γραμμή 2 του αθηναϊκού μετρό και είδα τον σταθμό Άγιος Αντώνιος, δεν ήξερα πού βρίσκεται. Έμαθα όμως πως είναι μια εκκλησία στο Περιστερί. Σημείο αναφοράς θα μπορούσε να είναι κι ένα δένδρο, πλάτανος ή λεύκα. Υποθέτω ότι τα δένδρα ήσαν τόσο σπάνια που σε βοηθούσαν να αναγνωρίσεις το σημείο της πόλης. Ειδικά αν συνοδεύονταν και από κύρια ονόματα. «Στον πλάτανο του Κωνσταντή στρίβεις».

Το τοπίο που αντίκρισε ο Όθων και η συνοδεία του όταν έφτασαν στην Αθήνα δεν διέφερε και πολύ απ' αυτό που είχε αντικρίσει ο Νέρων, ο Αδριανός, ο Βασίλειος Β΄ ο Βουλγαροκτόνος ή ο Μουράτ όταν κατέλαβε την Αθήνα μετά την πτώση της Πόλης. Τότε όπως και τώρα ήταν μια πόλη χτισμένη γύρω από την Ακρόπολη, περιτριγυρισμένη από ελαιόδενδρα, αμπέλια, κάποιους κήπους και ποτάμια. Οι ντόπιοι τα έλεγαν ποτάμια, πλην όμως ο Βαυαρός που είχε δει πραγματικά ποτάμια, ρυάκια θα τα έλεγε στη γλώσσα του. Ως γνωστόν, στη μετά-

φραση πάντα υπάρχει κάποια απώλεια σημασίας, ενίοτε δε και νοήματος.

Μόνον που η πόλη δεν είναι μια πόλη και ο Παρθενών είναι ερείπιο. Τα μέλη του ξασπρίζουν στο φως του πρωινού σαν τα οστά ενός γίγαντα που ξάπλωσε για να αναπαυθεί απ' τον κόπο των αιώνων στην κορυφή του βράχου. Οστά ή εγκέφαλος, έτσι όπως στο σούρουπο, μετά την έκρηξη απ' τα θερμά χρώματα της δύσης, τα τριανταφυλλιά και τα κίτρινα, τον καλύπτει η φαιά ουσία της σκιάς. Πώς να μην πάει ο νους στους στίχους του Εθνικού Ύμνου «απ' τα κόκαλα βγαλμένη των Ελλήνων τα ιερά»; Το λέει ο Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής, στην ομιλία του στη Στ' Γενική Συνεδρίαση της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, αναφερόμενος στα έργα αποκατάστασης της Ακρόπολης:

«...ανεγείρομεν αυτόν σήμερον εκ των ενόντων ερειπίων αυτού, ως ανεγείραμεν την αρχαίαν ελευθέραν Ελλάδα εκ των ενόντων λειψάνων της...».

Τα λείψανα δεν είναι ιδέα. Είναι το ίδιο το σώμα της μνήμης που το φύλαξε ο τόπος.

Ακόμα και σήμερα, όταν τον βλέπω στο βάθος της προοπτικής που σχηματίζουν οι προσόψεις των πολυκατοικιών στην οδό Πατησίων, αναρωτιέμαι τι να σκέ-

φτεται άραγε. Παράνοια; Ναι, παράνοια που θα προσπαθήσω να την καταγράψω, αφού δεν είμαι ούτε ψυχαναλυτής για να τη θεραπεύσω ούτε ιστορικός για να την ερμηνεύσω προσκομίζοντας τεκμήρια άγνωστα ως σήμερα. Προσπαθώ μόνον να συλλέξω τα κομμάτια της εμπειρίας για να μπορέσω να τα διαβάσω.

IV. Πρωτεύουσα πριν γίνει πόλη

Αν εξαιρέσουμε την «Εξοδο», τον εποικισμό της Παλαιστίνης από την εβραϊκή διασπορά, η συγκρότηση του ελληνικού κράτους το 1832 έχει πολλές ομοιότητες με τη δημιουργία του κράτους του Ισραήλ μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η επικράτεια είναι στενόχωρη, ο Μοριάς, η Ρούμελη, τα νησιά του Αργοσαρωνικού και μερικές Κυκλάδες. Εξακολουθώ να πιστεύω ότι αυτό το «με βία μετράει τη γη» του εθνικού μας ύμνου δεν σημαίνει ότι μετράει τη γη με τη βία των όπλων, αλλά ότι η Ελλάδα, πρωταγωνίστρια στον Ύμνο της Ελευθερίας, μετά βίας μετράει τη λίγη γη που της αντιστοιχεί. Οι φιλόλογοι με διαβεβαιώνουν πως πέφτω έξω, όμως το καταθέτω εδώ ως σκέψη.

Η γη είναι λιγοστή, η Πελοπόννησος, το πιο εύφορο τμήμα της το έχουν ερημώσει οι στρατιές του Ιμπραήμ και η χώρα πάσχει από λειψανδρία. Μια ολόκληρη γενιά ανδρών, κοινώς εργατικών χεριών, έχει χαθεί στα χρόνια του πολέμου, της επανάστασης που έγινε πόλεμος

της ανεξαρτησίας. Το περιβάλλον είναι εχθρικό, αντίστοιχο με το περιβάλλον του κράτους του Ισραήλ. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, ισχυρή, περιμένει την πρώτη ευκαιρία για να καταπιεί το κρατίδιο και να επουλώσει τον πρώτο σοβαρό ακρωτηριασμό της επικράτειάς της. Οι Ισραηλινοί, για να ενοποιήσουν τις διαλέκτους της διασποράς σε μία εθνική γλώσσα, επέλεξαν τη Βίβλο. Προς το παρόν συγκρατώ τη σκέψη ότι τον ρόλο της Βίβλου στην ελληνική υπόθεση θα αναλάβει να τον διεκπεραιώσει η Ακρόπολη των Αθηνών. Μπορεί οι Έλληνες στη συντριπτική τους πλειονότητα να ήταν αγράμματοι ή αναλφάβητοι, την Ακρόπολη όμως την έβλεπαν. Δεν χρειαζόταν να τη διαβάσουν ούτε να την καταλάβουν. Ήταν το πρόσωπο της κοινής τους καταγωγής που θα τους επέτρεπε να ξεπεράσουν τις αντιστάσεις της εντοπιότητας. Τα μάρμαρα ήταν τα «κόκαλα των Ελλήνων τα ιερά». Σαν τις εικόνες της ορθοδοξίας που επιτρέπουν στον πιστό να συμμετέχει στην τελετουργία, ακόμα κι αν δεν μπορεί να διαβάσει τους βίους των αγίων, τα συναξάρια ή να κατανοήσει τις λέξεις της θείας λειτουργίας.

Δεν χρειάζεται να είσαι ιστορικός για να καταλάβεις πως η Αθήνα δεν ήταν η κατάλληλη πρωτεύουσα, αν κρίνεις με όρους γεωπολιτικής. Κοντά στα σύνορα, χω-

ρίς δική της ζωή, πολλώ μάλλον πλούτο. Θα μπορούσαν να έχουν επιλέξει το Ναύπλιο, την Καλαμάτα, την Ύδρα ή τη Σύρο. Όμως διάλεξαν την Αθήνα.

Το λεκανοπέδιο λειτούργησε σαν ουδέτερη ζώνη σε μια κοινωνία εν τη γενέσει της, όπου η εντοπιότητα και το πνεύμα της κοινότητας είχαν ήδη αποδείξει πως στις κρίσιμες στιγμές υπερισχύουν της εμβρυακής ακόμη εθνικής συνείδησης. Εφτά χρόνια κράτησε ο πόλεμος για την ανεξαρτησία τους και μέσα σ' αυτά τα εφτά χρόνια πρόλαβαν να κάνουν δύο εμφύλιους πολέμους. Αν επέλεγαν για πρωτεύουσα μια πόλη του Μοριά, μπορεί να ξεσκώνονταν οι Ρουμελιώτες και το αντίστροφο. Ως τον 21ο αιώνα γειτονικές πόλεις ερίζουν για την εγκατάσταση του Εφεταιίου. Την Αθήνα δεν τη ζήλευε κανείς. Ήταν σαν τον κενό χώρο που χρειαζόταν η δημοκρατία τον 5ο αιώνα για να πετάξει τις διαφωνίες της και να κρίνει. Πάντα με εντυπωσίαζε το γεγονός ότι από την οικοδομική μανία της αρχαίας Αθήνας εξαιρέθηκε η Πνύκα. Ο πυρήνας της δημοκρατίας ήταν ένα κενό. Ξεχώριζε μόνον το βήμα για τις αγορεύσεις και ο βωμός του Αγοραίου Διός.

Όλα έπρεπε να γίνουν από την αρχή. Κυβέρνηση, διοίκηση, δικαστήρια, στρατός, αστυνομία, χωροφυλακή και πρωτεύουσα. Η Αθήνα έγινε πρωτεύουσα πριν γίνει πόλη.

Ο αγρότης που προτιμά να πετάξει τα πορτοκάλια του στις χωματερές, αντί να κοπιάσει για να φτιάξει καρπούς με ελληνική υπογραφή που θα διεκδικούσαν θέση στη διεθνή αγορά, αντιμετωπίζει με παθητικότητα τη ζωή του. Όπως και η χώρα που αντί να αξιοποιήσει την προνομιούχο σχέση της με την ελληνική αρχαιότητα, ένα από τα συστατικά κύτταρα του Δυτικού Πολιτισμού, αρκείται στο αίτημα της επιστροφής των Ελγινείων. Και στη μία και στην άλλη περίπτωση ζητά να αποζημιωθεί.

[...]

Το ζητούμενο δεν είναι αν η διεκδίκηση των γλυπτών του Παρθενώνα εκ μέρους της Ελλάδας δικαιωθεί νομικά.

Το ζητούμενο είναι πώς όλη αυτή η περιπέτεια επέδρασε στη συλλογική μας συνείδηση, ιδίως δε στην ταυτοτική μας σχέση με την αρχαιότητά μας.

Ήταν δημιουργική, προκάλεσε δυναμική, ή μήπως κολάκευσε τα αδρανή μας υλικά;

Συμπεριφερθήκαμε ως επίγονοι ή ως κληρονόμοι;

ISBN:978-618-03-2297-2

9 786180 322972

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 82297